

अगस्त्यो मैत्रावरुणिः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्, ४ विराहाना, विषमपदा वा ।

गायत्सामं नभन्यं१ यथा वेरर्चाम् तद्वावृधानं स्वर्वत्।

गावो धेनवो बर्हिष्यदब्धा आ यत्सद्धानं दिव्यं विवासान् ॥ १.१७३.०१

यथा वे:- यथा जानासि तथा । नभन्यं साम- चिदाकाशसंबन्धिगानं सान्त्वप्रयोगयुक्तम् । गायत्-
उद्गाता गायति । तत्- तेन कारणेन । स्वर्वत्- स्वर्गयुक्तम् । वावृधानम्- वर्धमानम् । अर्चाम्-
पूजयाम । बर्हिषि- दर्भासने चित्ताकाशे वा । सद्धानम्- स्थितम् । दिव्यम्- असाधारणमिन्द्रम् ।
धेनव:- प्रीणयन्तः । गाव:- चिद्रश्मयः । अदब्धा:- अहिंसिताः । विवासान्- परिचरन्ति ॥१॥

अर्चदृषा वृषभिः स्वेदुहव्यैर्मृगो नाश्रो अति यजुर्गुर्यात्।

प्र मन्दयुर्मनां गूर्त होता भरते मर्यो मिथुना यजत्रः ॥ १.१७३.०२

स्वेदुहव्यै:- आत्मनिष्पादितध्यानभावनादिहव्यैः । वृषभिः- वर्षणशीलैः । वृषा- वर्षक इन्द्रः ।
अर्चत्- पूजितः । अश्वः- बुभुक्षायुक्तः । मृगो न- गौर इव । अति जुगुर्यात्- अत्यर्थं हविषां
स्वीकाराय उद्युङ्क्ते । मनां मन्दयुः- उपासकस्य मननैर्युक्तः । होता- अग्निभूतः । यजत्रः-
यज्ञरक्षकः । मर्यः- मनुष्यभूत उपासकभूत इति भावः । मिथुना- दम्पती यजमानौ । प्र- प्रकर्षेण ।
भरते- धारयति ॥२॥

नक्षद्धोता परि सन्न मिता यन्मरद्भमा शरदः पृथिव्याः।

क्रन्ददश्वो नयमानो रुवद्गौरन्तर्दूतो न रोदसी चरद्वाक् ॥ १.१७३.०३

अग्निभूतमिन्द्रं स्तौति श्रुतिः । होता- आह्वाता । मिता- ध्यानैकाग्रतया परिमिताः । सद्म- भूमिकाः ।
नक्षत्- व्याप्नोति । शरदः- संवत्सरोपलक्षितकालस्य । पृथिव्याः- भूम्याश्च । गर्भमा भरत्- गर्भ एव
भवति । नयमानः- नियमेन नीयमानः । अश्वः- अश्वोपलक्षितप्राणः सन् । क्रन्दत्- शब्दमकरोत् ।
गौः- चिद्रश्मिभूतधेनुरूपः । रुवत्- नदति । अन्तर्दूतो न- हृदयान्तर्गतदूतश्च सन् । रोदसी-
द्यावापृथिव्यौ । वाक्- वाग्भूतः । अग्निर्वाग्भूत्वा मुखं प्राविशदित्यैतरेये । चरत्- चरति ॥३॥

ता कर्माषतरास्मै प्र च्यौत्नानि देवयन्तो भरन्ते ।

जुजोषदिन्द्रो दस्मवर्चा नासत्येव सुगम्यो रथेष्ठाः ॥ १.१७३.०४

देवयन्तः- देवकामाः । अस्मे- इन्द्राय । च्यौत्नानि- दृढानि । ता- तानि । कर्म- कर्माणि । प्र-
प्रकर्षेण । भरन्ते- निर्वहन्ति । नासत्येव- अश्विनाविव । दस्मवर्चाः- दर्शनीयवर्चाः । सुगम्यः-
सुगम्यः । रथेष्ठाः- रथस्थः । इन्द्रः- ईशानशीलः । जुजोषत्- अस्माकं कर्माणि सेवते ॥४॥

तमुष्टुहीन्द्रं यो ह सत्वा यः शूरो मघवा यो रथेष्ठाः ।

प्रतीचश्चिद्योधीयान्वृषण्वान्ववृषश्चित्तमसो विहन्ता ॥ १.१७३.०५

यः । सत्वा- महासत्त्वः । यः । शूरः- समर्थः । मघवा- सम्पद्धान् । यः । रथेष्ठाः- रथस्थः ।
प्रतीचः- योद्धुः । योधीयान्- योद्धुतमः । वृषः- आवारकस्य । तमसः- अन्धकारस्य । विहन्ता-
नाशकः । तम् । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । स्तुहि ॥५॥

प्र यदित्था महिना नृभ्यो अस्त्यरं रोदसी कक्ष्ये३ नास्मै ।

सं विव्य इन्द्रो वृजनं न भूमा भर्ति स्वधावाँ ओपशमिव द्याम् ॥ १.१७३.०६

यत्- य इन्द्रः । महिना- माहात्म्येन । नृभ्यः- मनुष्येभ्यः । इत्था- एवम् । प्र- प्रकर्षेण । अस्ति- भवति । अस्मै- तस्मै इन्द्राय । कक्ष्ये रोदसी- सुविभक्ते द्यावापृथिव्यौ । न अरम्- न पयसि । इन्द्रः । वृजनं न- सुष्ठु आवर्जितशक्तिरिव । भूमा- भूतानि । सम्- सम्यक् । विव्ये- व्याप्नोति । स्वधावान्- आत्मवान् । ओपशमिव- स्वाश्रितं वत्समिव । स्वस्मिन्नीषदुपशेते इत्योपशम् । द्याम्- आकाशम् । भर्ति- बिभर्ति ॥६॥

स॒मत्सु॑ त्वा शूर॑ स॒तामु॑रा॒णं प्र॑पथि॒न्तमं॑ परि॒तंस॑य॒ध्यै ।

स॒जोष॑स॒ इन्द्रं॑ मदे॒ क्षोणीः॑ सू॒रि चि॒द्ये अ॒नुम॑दन्ति॒ वाजैः॑ ॥ १.१७३.०७

शूर- समर्थ । समत्सु- युद्धेषु । सताम्- साधूनां कृते । उराणम्- प्रभूतवीर्याणि कुर्वन्तम् । परि॒तंस॑य॒ध्यै- वृष्ट्या लोकमलङ्कृतुम् । मूलशक्तिधारानुभवेनोपासकं मण्डयितुम् । प्रपथि॒न्तमम्- परमप्रामाणिकमार्गे अतिशयेन गच्छन्तम् । सू॒रिम्- विद्वांसम् । इन्द्रम्- ईशानशीलम् । त्वा- त्वाम् । वाजैः- शोभनगतिभिः । सजोषसः- सहृदयाः । क्षोणीः- विशः । मदे अनुमदन्ति- अनुसृत्यानन्दमनुभवन्ति ॥७॥

ए॒वा हि ते॒ शं सर्व॑ना स॒मुद्र॑ आ॒पो यत्त॑ आ॒सु म॑दन्ति॒ दे॒वीः ।

विश्वा॑ ते॒ अनु॑ जोष्या॑ भू॒द्भौः सू॒रीश्चि॒द्यदि॑ धि॒षा वे॒षि जना॑न् ॥ १.१७३.०८

एव- एवम् । हि- खलु । ते- तव । सर्वना- रसनिष्पादनानि । शम्- शोभनानि भवन्ति । आसु- प्रजासु । समुद्रे- हृत्समुद्रे । ते- त्वत्संबन्धिन्यः । दे॒वीः आपः- चित्ताधारशक्तिधाराः । म॑दन्ति- तुष्यन्ति । यदि । सू॒रीन् जना॑न्- विदुषः । चित्- एव । वे॒षि- कामयसे । विश्वा गौः- तर्हि सर्वा विद्या । ते- त्वाम् । अनु जोष्या- अनुक्रमेण प्रीणयित्री भवति ॥८॥

असाम यथा सुखाय एन स्वभिष्टयो नरां न शंसैः।

असद्यथा न इन्द्रो वन्दनेष्टास्तुरो न कर्म नयमान उक्था ॥ १.१७३.०९

एन- ईश्वर। सुखाय:- शोभनमित्रभूताः। स्वभिष्टयः- शोभनैषणाः। नरां न शंसैः- महापुरुषस्तुतिभिरिव। यथा। असाम- भूयास्म तथा कुर्वित्यर्थः। इन्द्रः- परमेश्वरः। नः- अस्मान्। वन्दनेस्थाः- वन्दमानः। भक्तिं भक्तेषु दर्शयति यथा। तुरो न- त्वरमाण इव। उक्था- मन्त्राणाम्। कर्म- कर्मणाम्। नयमानः- नेता। यथा असत्- यथा भवति तथास्माभिः संपर्कं करोतु ॥९॥

विष्वर्धसो नरां न शंसैरस्माकासदिन्द्रो वज्रहस्तः।

मित्रायुवो न पूर्पतिं सुशिष्टौ मध्यायुव उप शिक्षन्ति यज्ञैः ॥ १.१७३.१०

नरां शंसैः- इतिहासश्रवणैः। न- यथा। विष्वर्धासः- स्पर्धारहिता भवन्ति तथा वयमपि भवामः। वज्रहस्तः। इन्द्रः। अस्माक- नः। असत्- भवतु। मित्रायुवो न- सख्यकामा इव। सुशिष्टौ- शोभनशिक्षार्थम्। पूर्पति- अस्मत्पुरपतिमिन्द्रं भजामः। मध्यायुवः- मध्यस्थकामा आचार्याः। यज्ञैः - दानैरुपासनैः सङ्गतिकरणैश्च। उप शिक्षन्ति ॥१०॥

यज्ञो हि ष्वेन्द्रं कश्चिद्वन्धुहुराणश्चिन्मनसा परियन्।

तीर्थे नाच्छा तातृषाणमोको दीर्घो न सिध्रमा कृणोत्यध्वा ॥ १.१७३.११

कश्चित्- यः कश्चिदपि। यज्ञः- यज्ञभावनासहितः। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। ऋन्धन्- वर्धयति। जुहुराणश्चित्- यज्ञभावनारहितः। मनसा- चित्तवासनाभिः। परियन्- इतस्ततो भ्रमति। ओकः- सतां गृहम्। तातृषाणम्- पिपासितम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। तीर्थे- उदकविषये। न- यथा प्रीणयति

तथा । दीर्घः अध्वा- सन्मार्गः । न- यथा । सिधम्- फलम् । आ कृणोति- प्रापयति तथा । यज्ञः
पुरुषार्थं प्रापयति ॥११॥

मो षू ण इन्द्रात्र पृत्सु देवैरस्ति हि ष्मा ते शुष्मिन्नवयाः ।

महश्चिद्यस्य मीळुषो यव्या हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः ॥ १.१७३.१२

शुष्मिन्- बलिन् । इन्द्र । अत्र । पृत्सु- वृष्ट्यावरणैरात्मावरणैर्वा जनितयुद्धेषु । देवैः-
मरुद्विर्वातविशेषैः प्राणविशेषैर्वा । नः- अस्मान् । मा- मा त्यज । ते- भवदर्थम् । अवयाः-
अवयजनम् । अस्ति । यस्य । महः- महत इन्द्रस्य । मीळुषः- आनन्दकरान् । हविष्मतः-
हव्ययुक्तान् । मरुतः- प्राणविशेषान् । यव्या- मिश्रणशीला । गीः- वाक् । वन्दते- स्तौति ॥१२॥

एष स्तोम इन्द्र तुभ्यमस्मे एतेन गातुं हरिवो विदो नः ।

आ नो ववृत्याः सुविताय देव विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ १.१७३.१३

इन्द्र । तुभ्यम्- तवार्थे । अस्मे- अस्मद्वितार्थम् । एषः- अयम् । स्तोमः- मन्त्रः । हरिवः-
आकर्षणशक्तियुक्त । एतेन- अनेन । नः- अस्मदर्थम् । गातुम्- मार्गम् । विदः- विद्वि लम्भय वा ।
देव- द्योतनशील । नः- अस्मान् । सुविताय- सुहिताय । आ ववृत्याः- आवर्तस्व ॥१३॥